

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΡΑΚΗΣ – ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΓΙΑΝΝΑΚΙΔΟΥ

22/10/2011 Διάλεξη «Το Βυζάντιο, το Ελλαδικό Κράτος και εμείς»

Ομιλήτρια: η Μαριάννα Κορομηλά, ιστορικός

Μερικές (σχολιασμένες) χρονολογικές υπενθυμίσεις για την περίοδο της συγκρότησης του Ελληνικού Βασιλείου

ΙΟΥΛΙΟΣ 1827. Ρωσία, Αγγλία, Γαλλία συνάπτουν την Τριπλή Συμμαχία που αναλαμβάνει τη μεσολάβηση ανάμεσα στην επαναστατημένη (και γονατισμένη) Ελλάδα και την Πύλη, στη βάση της αυτονομίας της Ελλάδας κάτω από την επικυριαρχία του σουλτάνου.

20 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1827. Η ρητή άρνηση της Πύλης να υποταχθεί στη θέληση της Τριπλής Συμμαχίας οδήγησε στη ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ, όπου καταστράφηκε ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος.

Η Γ' Εθνοσυνέλευση (της Τροιζήνας) εκλέγει για κυβερνήτη της Ελλάδας τον ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ, παλαιό υπουργό της Τσαρικής Ρωσίας.

1828 – 1831. Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου ήταν το προανάκρουσμα του επόμενου ρωσοτουρκικού πολέμου που ξέσπασε το 1828. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία νικήθηκε κι αναγκάστηκε, μεταξύ άλλων, να αναγνωρίσει την αυτονομία της Ελλάδας (Συνθήκη Αδριανουπόλεως 1829). Για να ενισχύσει το γόητρο της η Αγγλία, κι ενώ θριάμβευε η ρωσική διπλωματία στα Βαλκάνια, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου κήρυξε την Ελλάδα ανεξάρτητο Κράτος υπό κληρονομική μοναρχία (Φεβρουάριος 1830) και μαζί με τη Γαλλία ενίσχυσε τους εσωτερικούς εχθρούς του Καποδίστρια, που είχε επιβάλλει μία προσωπική δικτατορία.

1831. Η διακυβέρνηση του Καποδίστρια, παρά τη φιλορωσική εξωτερική πολιτική και τις αποτυχίες στο εσωτερικό (πχ διανομή τουρκικών γαιών που αντί να πάνε σε ακτήμονες αγρότες πέρασαν στα χέρια των προκρίτων, των πλούσιων γαιοκτημόνων και των εκμισθωτών φόρων), αποτελεί την πρώτη σοβαρή προσπάθεια οργάνωσης του νεοσύστατου κράτους. Η άγρια αντίδραση από την πλευρά των προκρίτων καθώς και του αγγλικού και γαλλικού κόμματος (έτσι ονομάζονταν το φιλοαγγλικό και το φιλογαλλικό

κόμμα) κορυφώθηκε με την συνωμοσία που εξυφάνθηκε σε βάρος του κυβερνήτη. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (στο Ναύπλιο), ακολούθησε αναρχία που επέτρεψε στις «προστάτιδες» δυνάμεις να επιβάλλουν την ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΜΑΪΟΣ 1832. Συνθήκη μεταξύ Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας και Βαυαρίας, συνομολογηθείσα στο Λονδίνο στις 25 Απριλίου (ή 7/5 με το Νέο Ημερολόγιο). Κανονίζονται λεπτομερώς τα του ελληνικού θρόνου. Η ελληνική πλευρά δεν εκπροσωπείται.

5 ΟΚΤ. 1832. Με διάταγμα του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου ορίστηκαν οι τρεις αντιβασιλείς, που θα αναλάμβαναν το Βασίλειο του γιού του έως την ενηλικίωσή του.

Πρόεδρος: ο κόμης Joseph von Armansperg (Καθολικός).

Για τη Δικαιοσύνη, την Εκκλησία και την Παιδεία: ο διάσημος καθηγητής Ludwig von Maurer (Προτεστάντης, γιός πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας της Ρηνανίας).

Για τα στρατιωτικά και τα ναυτικά: ο αντιστράτηγος Karl Wilhelm von Heideck (Προτεστάντης).

Σύμβουλοι: ο Abel (για θέματα εσωτερικής διοίκησης και εξωτερικές υποθέσεις) και ο Greiner (για τα οικονομικά). Ήταν όλοι επιφανείς πολιτικές προσωπικότητες που κατείχαν σημαντικές θέσεις στη Βαυαρία. (Petrooulos, *Βασίλειο*, 1985, σ 187).

30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1833. Η αγγλική φρεγάτα *Μαδαγασκάρη*, πάνω στην οποία ταξίδευαν ο δεκαεπτάχρονος Otto (επί το ελληνικότερον Όθων), οι αντιβασιλείς και η βασιλική συνοδεία, εισήλθε στο λιμάνι του Ναυπλίου.

Η περίοδος της Α' Αντιβασιλείας: Φεβρουάριος 1833 - Ιούλιος 1834. Έδρα το Ναύπλιο.

31 Μαρτίου 1833. Αποχωρούν οι τελευταίοι Τούρκοι στρατιώτες από την **Ακρόπολη των Αθηνών**, ενώ ανεβαίνουν στον Βράχο οι Αθηναίοι για να παραβρεθούν στη δοξολογία για την απελευθέρωση. Τον Μάιο, επισκέφθηκε και ο Όθων την πόλη.

Νόμος της 3/4/1833 διαιρεί το κράτος σε **10 νομαρχίες-νομούς**, υποδιαιρούμενες σε 42 επαρχίες και δήμους. Οι δημογεροντίες καταργήθηκαν και αντικαταστάθηκαν από υπαλλήλους «δημάρχους» και «δημοτικά συμβούλια» που διορίζει η βασιλική εξουσία. Η Κοινοτική Οργάνωση είχε ήδη καταργηθεί από τον Καποδίστρια.

Έτσι, καταργήθηκαν οριστικά και οι πιο στοιχειώδεις δημοτικές ελευθερίες (τα δικαιώματα αλλά και οι υποχρεώσεις) και **χτίζεται το συγκεντρωτικό κράτος** στα πρότυπα της Βαυαρίας.

Οι 10 νομοί ήταν:

Αργολιδοκορινθίας με τα νησιά Ύδρα, Σπέτσες, Πόρος, (πρωτεύουσα το Ναύπλιο), Αχαΐας και Ήλιδος (πρ. Πάτραι), Αρκαδίας (πρ. Τρίπολη), Μεσσηνίας (πρ. Κυπαρισσία), Λακωνίας (πρ. Σπάρτη), Αττικής και Βοιωτίας (πρ. Αθήναι), Ακαρνανίας και Αιτωλίας (πρ. Αγρίνιο), Φωκίδος και Λοκρίδος (πρ. Άμφισσα), Ευβοίας (πρ. Χαλκίδα), Κυκλάδων (πρ. Ερμούπολις).

[Η Φθιωτιδα και μέρος της Φωκίδας «αγοράστηκαν» από την Τουρκία με χρήματα από το δάνειο των 60 εκ φράγκων, που είχε κάνει το Ελληνικό Βασίλειο.]

Η έκταση του κράτους: 47.516 τ.χλμ. Πάνω από 12.000 τ. χλμ ανήκε σε μοναστήρια και εκκλησίες (το 1/4 της γης). Σύνολο κατοίκων 719.000, εκ των οποίων οι 575.000 ζουν στην ύπαιθρο και οι 144.000 στα αστικά κέντρα (κωμοπόλεις). Το Βασίλειο δεν έχει πόλεις, δεν έχει λιμάνια, πεδιάδες, βιοτεχνικά κέντρα, επικοινωνιακό δίκτυο και δεν έχει ενδοχώρα.

Η Αντιβασιλεία απέλυσε όλα τα ελληνικά στρατεύματα, αντικαθιστώντας τα με εθελοντικό σώμα στρατολογημένο στη Βαυαρία και με γερό μισθό. Μόνον 1.000 ως 1,200 Έλληνες στρατιώτες μπορούσαν να καταταγούν στον νέο στρατό και στη χωροφυλακή. Περίπου 10.000 αγωνιστές του Πολέμου της Ανεξαρτησίας μένουν χωρίς πόρους. Άλλοι εγκαταλείπουν την χώρα, ενώ άλλοι κυκλοφορούν πάμπτωχοι. Αλλά ακόμα και το φορολογικό σύστημα δεν διέφερε από αυτό της Οθωμανικής εποχής, ενώ σε ορισμένα σημεία ήταν χειρότερο.

1834. Στο φύλλο της Γενικής Εφημερίδος (18/9/1834), που τυπωνόταν ελληνικά και γερμανικά, δημοσιεύεται το διάταγμα που όριζε ότι **η βασιλική καθέδρα μετατίθετο εις Αθήνας**. Χωρίς καμιά άλλη προετοιμασία, η μεταφορά έγινε την 1η Δεκεμβρίου. Τα υπουργεία, η Ιερά Σύνοδος, το Θησαυροφυλάκιο, το Γενικό Ταχυδρομείο και ολόκληρη η βασιλική αυλή έπρεπε να μεταφερθούν «αυθημερόν» στη νέα πρωτεύουσα (20 μήνες μετά την αποχώρηση των Τούρκων κι ενώ η πόλη κείτονταν ακόμα σε ερείπια ύστερα από την δεύτερη τουρκική κατοχή: 1826-1833).

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ, 15 Μαρτίου 1833. Με διάταγμα συγκροτείται επταμελής επιτροπή, υπό την προεδρία του επί των Εκκλησιαστικών υπουργού Σπ. Τρικούπη, για να εξετάσει την κατάσταση στην Εκκλησία, να επεξεργαστεί τον νέο οργανισμό και να διευθετήσει τα μοναστηριακά πράγματα.

Μέλη: ο επίσκοπος Αρδαμερίου Ιγνάτιος, ο επίσκοπος Ελαίας Παΐσιος, ο ιερομόναχος και θεολόγος Θεόκλητος Φαρμακίδης (ο οποίος και επέβαλε τις απόψεις του), και οι λαϊκοί Πανούτσος Νοταράς, Κ. Σχινάς και Σκαρλάτος Βυζάντιος. Ο Φαρμακίδης ανήκε στο αγγλικό κόμμα (όπως και πολλοί Φαναριώτες των Αθηνών). Η επιτροπή δημιούργησε την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος και κατέληξε στην **αυτοδίκαιη** (ipso jure) ανεξαρτησία της. Αυτοκέφαλη και ανεξάρτητη από κάθε άλλη Εκκλησία «καθ' εαυτήν υπάρχουσαν, αφ' εαυτής και δι' εαυτής διοικούμενη, και περί εαυτής φροντίζουσα» (Έκθεσις ...) «πολιτικώς δε υποκείμενη εις την Κοσμικήν αρχήν» (Άρθρο 5 του Συντάγματος Εκκλησιαστικού του Βασιλείου της Ελλάδος).

Στις 15 Ιουλίου 1833, συνήλθαν στο Ναύπλιο 22 ιερωμένοι (μητροπολίτες κι επίσκοποι) και οι λαϊκοί Σπ. Τρικούπης (πρόεδρος του υπουργείου), Κ. Σχινάς (σύμβουλος επί των εκκλησιαστικών) και ο Σκαρλάτος Βυζάντιος και ανακήρυξαν το ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ υπό τη διοικητική αρχηγία του βασιλέως της Ελλάδος (ο οποίος ήταν Καθολικός). Λίγες ημέρες αργότερα, προσχώρησαν κι άλλο 10 επίσκοποι και στις 25 Ιουλίου, με βασιλικό

διάταγμα, συνήλθε **η πρώτη Ιερά Σύνοδος**. Πρόεδρος ο μητροπολίτης Κορινθίας Κύριλλος. Γραμματέας ο Θεόκλητος Φαρμακίδης. Επίτροπος του βασιλέως.

Η επίσημη εγκαθίδρυση έγινε στις 27 Ιουλίου «κροτούντων των τηλεβόλων και κρουομένων των κωδώνων των εκκλησιών».

Με την εσπευσμένη αυτή πράξη δημιουργήθηκε εκκλησιαστικό ζήτημα. **«Προέκυψε σχίσμα διαιρούν το καθολικόν έθνος και συντρίβον προαιώνιους δεσμούς, τον σύνδεσμον του παρελθόντος προς το παρόν, και προεκλήθησαν δειναί συζητήσεις και ταραχαί λαβούσαι επικίνδυνους διαστάσεις ...»**. Κυριακίδης, *Ιστορία* (1892) σ. 268. Απαγορεύτηκαν και οι δωρεές ιδιωτών προς εκκλησίες και μοναστήρια.

Μία από τις αιτίες που δικαιολογούν την στάση μεγάλου μέρους του κλήρου είναι ότι στην Ελλάδα είχαν καταφύγει αρκετοί ιερωμένοι από διάφορα μέρη του οθωμανικού κόσμου. Υπήρχαν δηλαδή πολλοί **ιεράρχες πρόσφυγες**, ασκεπείς και πτωχοί που δεν μπορούσαν να επιστρέψουν στις περιοχές τους. Άρα κρέμονταν από τη βούληση της Αντιβασιλείας και ήταν έτοιμοι να υπογράψουν οτιδήποτε προκειμένου να αποκτήσουν μία επισκοπή ή κάποια κρατική θέση. Η πλειονότητα ταυτίστηκε απόλυτα με τις απόψεις του Φαρμακίδη και του Μάουρερ. Έτσι, έμεναν έκθετοι οι **ντόπιοι ιεράρχες**, που και αυτοί είχαν χάσει πάρα πολλά τον καιρό του Αγώνα. Αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν για να μην τους υποσκελίσουν οι πρόσφυγες επίσκοποι.

«Η Εκκλησία της Ελλάδος υπήρξε δημιούργημα διοικητικό και οργανωτικό του νεοελληνικού κράτους. Με αυτή την έννοια θα μπορούσε, ως διοικητικό μόρφωμα –και όχι ως πνευματικό καθίδρυμα– να χαρακτηριστεί **Εκκλησία κρατική ή εθνική**, αφού η οργανωτική της υπόσταση κυοφορήθηκε στους κόλπους του νεοελληνικού κράτους, η εκκλησιαστική δικαιοδοσία συνέπιπτε με εκείνη της εθνικής επικράτειας, ενώ η ίδια εξοπλίστηκε με κρατικά προνόμια, εγγκολώθηκε την εθνική του αποστολή και ενστερνίστηκε την εθνική ιδέα». (Μανιτάκης, *Εκκλησία* (2000) σσ 23-24).

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ. Η ίδια εκείνη επιτροπή **κατάργησε** (στις 7/10/1833) 378 ανδρώα μοναστήρια (από τα **524 που λειτουργούσαν** στην επικράτεια του Βασιλείου) και (στις 9/3/1834) **όλα τα γυναικεία**, με εξαίρεση τρία : τη Μονή Καισαριανής (που από ανδρώα έγινε γυναικεία), του Αγίου Νικολάου στη Σαντορίνη και τη Μονή Λουκούς στην Κυνουρία. **Έμειναν 83 μονές** (άνω των 6 μοναχών) **και 63 μονές στη Μάνη** (γιατί υπήρχε φόβος εξέγερσης των Μανιατών και δεν τόλμησαν να τις κλείσουν). Σύνολο 146 ανδρικά + 3 γυναικεία (αργότερα επετράπη και η λειτουργία ενός τέταρτου μοναστηριού, στην Τήνο).

Η Αντιβασιλεία φοβόταν τους μοναχούς (ήταν ρωσόφιλοι οι περισσότεροι) ως υποκινητές τοπικών εξεγέρσεων. Γι αυτό απαγόρευσε τις ελεύθερες μετακινήσεις τους και τους περιόρισε με κάθε τρόπο.

Η βίαιη εκτέλεση του νόμου και η μη αφιέρωση της μοναστηριακής περιουσίας στη διαμόρφωση και την εκπαίδευση του κλήρου (ο νόμος προέβλεπε την ίδρυση εκκλησιαστικού ταμείου από τα εισοδήματα των καταργημένων μονών, αλλά και την ενίσχυση πολλών άλλων εκπαιδευτικών και πολιτιστικών ιδρυμάτων) ξεσήκωσε αντιδράσεις. Η εντονότερη αντίδραση ήρθε από τους οπαδούς του ρωσικού κόμματος (η Ρωσία δεν ήθελε την ελλαδική αυτονομία, γιατί ενώ το Πατριαρχείο μπορούσε να το επηρεάζει, να το ελέγχει, να το καθοδηγεί και να το ποδηγετεί δεν μπορούσε να κάνει το ίδιο με την Ιερά Σύνοδο της Ελλάδας –ή τουλάχιστον με την ίδια ευκολία). Ο ελλαδικός κλήρος παρέμεινε σε οικτρή κατάσταση και παχυλή απαιδευσία: «η εκ της αγνοίας και αμάθειας ασχημία ην μεγίστη», γράφει ο Επ. Κυριακίδης στα 1892.

Την ίδια εκείνη εποχή, αρχίζει ο «καθαρισμός» της Ακρόπολης, κατεδαφίζονται 92 βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες της Αθήνας, σαρώνονται τα ερειπωμένα αθηναϊκά σπίτια και αρχοντικά, ενώ εισβάλλει ο βαυαρικός νεοκλασικισμός στην αρχιτεκτονική –που, εκτός των άλλων, θίγει ανεπανόρθωτα την πατροπαράδοτη οικογενειακή ζωή η οποία είχε ως κέντρο της το αίθριο (βασικό στοιχείο του οίκου από τα πανάρχαια χρόνια). Το 1837, ιδρύεται η Αρχαιολογική Εταιρεία και το Οθωνικό Πανεπιστήμιο (μετέπειτα

Εθνικό Καποδιστριακό). Όλα τα φιλολογικά βιβλία, ακόμα και οι ελληνικές γραμματικές, μεταφράζονται από τα γερμανικά.

Η Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 έθεσε τέρμα στη δεκαετή περίοδο της απόλυτης μοναρχίας και άνοιξε την εποχή της **συνταγματικής μοναρχίας**.

Στις 14/1/1844, ο Ιωάννης **Κωλέττης** (του γαλλικού κόμματος) μίλησε στην Εθνοσυνέλευση για το ζήτημα των **αυτοχθόνων — ετεροχθόνων** και έκανε λόγο για τη **Μεγάλη Ιδέα**.

Στις 18 Μαρτίου 1844 ψηφίστηκε ο Εκλογικός Νόμος από την Εθνοσυνέλευση. Είχε ως βάση το γαλλικό Σύνταγμα του 1830 και το βελγικό του 1831. Πρώτος εκλεγμένος πρωθυπουργός του ελληνικού κράτους: ο Ιωάννης Κωλέττης, 6/8/1844.

Η περίφημη Μεγάλη Ιδέα, ένα ιδεολόγημα που κόστισε πολύ ακριβά στη μικρή Ελλάδα, αλλά, ταυτόχρονα, διέλυσε την οθωμανική Ρωμιοσύνη, ήταν μία πανάκεια που λειτούργησε εν πολλοίς για να καλύψει τον Αυτοχθονισμό. Μόνον οι αυτόχθονες (γεννημένοι στον γεωγραφικό χώρο που συμπίπτει με την περιχαρακωμένη έκταση του Οθωμανικού Βασιλείου) είχαν δικαιώματα στο κράτος, πχ μπορούσαν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι. Θεσσαλοί, Κρήτες, Μακεδόνες, Ηπειρώτες, Θρακιώτες, Μικρασιάτες, Επτανήσιοι, Κύπριοι, Πόντιοι, Κωνσταντινουπολίτες, Δωδεανήσιοι, Χιώτες κι άλλοι Αιγαιοπελαγίτες και, βεβαίως, οι Έλληνες της Διασποράς (Βόρεια Βαλκάνια, Ρωσία, παραδουνάβιες Ηγεμονίες, Κεντρική Ευρώπη κλπ) όλοι λογίζονταν ετερόχθονες (κατ' ουσία ξένοι). Έτσι τους αντιμετώπισε και η Παλαιά Ελλάδα ακόμα κι όταν οι διάφορες περιοχές εντάχθηκαν σταδιακά στο Ελληνικό Κράτος.

Ο αυτοχθονισμός και η εκκλησιαστική αυτοκεφαλία ήταν οι πιο ακραίες και ολέθριες πράξεις του ελλαδισμού.

Ο άκρατος εθνοκεντρισμός διέρρηξε κάθε σχέση με τη Ρωμιοσύνη και το γένος των Ορθοδόξων, τη συνέχεια του χώρου και του χρόνου, την έννοια του οικουμενισμού, οτιδήποτε είχε σχέση με τη βιωμένη

συλλογική μνήμη και το παρελθόν. Στην θέση τους μπήκαν νέες κατασκευασμένες ιδέες, μία σειρά από τερατογεννέσεις, αλυσιδωτές διαστρεβλώσεις και μία παραποιημένη ιστορική σχέση με την εξιδανικευμένη κλασική αρχαιότητα.

Προσθέτω εδώ μια πινελιά, που αφορά στην αντικατάσταση ή στην προσαρμογή της **εκκλησιαστικής μουσικής**, θέμα το οποίο απασχόλησε επί μακρόν τους οπαδούς του ευρωπαϊκού και του αρχαιοελληνικού ιδεώδους. Το πρόβλημα ήταν ότι ανήκε στην ανατολίτικη παράδοση και «συγγένευε σε βαθμό σκανδαλιστικό με το τουρκικό και το αραβικό μέλος», όπως γράφει ο σπουδαίος θεατρολόγος Θόδωρος Χατζηπανταζής, *Κωμειδύλλιο*, Α' (1981) σ. 156.

Νομίζω ότι θα καταλάβει πάρα πολλά όποιος διαβάσει τις απόψεις που δημοσιεύονταν επί χρόνια, υποστηρίζοντας με απίστευτα επιχειρήματα τις δύο επικρατέστερες τάσεις.

Η μία τάση υιοθετούσε τον μερικό εξευρωπαϊσμό, με την εισαγωγή της τετραφωνίας στον χώρο των ψαλμών (όπως είχε γίνει στην εκκλησία των Ανακτόρων, το 1870).

Η άλλη προωθούσε την απόξεση των επάλληλων στρωμάτων βαρβαρικού ρύπου, για να αποκατασταθεί στην αυθεντική της μορφή η βυζαντινή παράδοση, που, σύμφωνα και με τη θεωρία του Παπαρρηγόπουλου, ήταν ο άμεσος κληρονόμος της αρχαίας ελληνικής. Και οι δύο πλευρές συμφωνούσαν ότι έπρεπε ανυπερθέτως να εγκαταλειφθεί το «μίγμα ιουδαϊκής και τουρκικής μουσικής». Είναι περιττό να προσθέσω ότι παρά τις σφοδρές αντιδράσεις της Ελλαδικής Εκκλησίας και την αποδοκιμασία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η **τετραφωνία** εξαπλώθηκε σε διάφορους ναούς της πρωτεύουσας, για να φτάσει λίγο αργότερα και στις τετράφωνες χορωδίες του μητροπολιτικού ναού.

Οι κληρικοί, οι αυτοαποκαλούμενοι «θεματοφύλακες της παράδοσης», είχαν προσχωρήσει και στον μουσικό εκσυγχρονισμό. Η σύγχυση είναι τέλεια και πλήρης. Η χώρα βιώνει έκτοτε το απόλυτο κενό και η ελληνική κοινωνία είναι αναγκασμένη να αποδεχτεί τη *nouvelle cuisine* που του σερβίρει η ηγετική

τάξη και η επίσημη παιδεία, που κατασκευάζει ένα νέο ελληνικό έθνος. (Τηρουμένων των αναλογιών, ένα αντίστοιχο δράμα βίωσε και η τουρκική κοινωνία, με την ίδρυση του Τουρκικού Κράτους, το 1923, την πλήρη απαξίωση του οθωμανικού παρελθόντος και την επιστροφή στις ρίζες: τον αρχαίο τουρκικό πολιτισμό της ασιατικής στέπας.) [Απόσπασμα από εισήγηση της Μ. Κ. σε Συμπόσιο με θέμα «Παράδοση και Εκσυγχρονισμός», 22/1/2006.]